

Filippo Alberici *Tabula Cebetis*-interpretációja

A *Tabula Cebetis* a filozófiatörténet méltánytalanul mellőzött darabja. Főleg annak fényében furcsa ez a mellőzöttség, hogy a *Tabula* a XVI. században, főleg a század első felében óriási népszerűségnek örvendett: megjelentek az első szövegkiadások, fordítások latinra és különböző nemzeti nyelvekre, valamint az első kommentárok is.¹ Ebbe a folyamatba illeszkedik Philippus Albericus verses interpretációja, amelynek a *Tabula Cebetis*-kutatásban betöltött szerepét mutatom be előadásomban.

A mű mellőzöttsége és az ebből fakadó ismeretlensége miatt szükségesnek látom, hogy néhány mondatban összefoglaljam a *Tabula Cebetis* mondanivalóját. A *Tabula Cebetis* egy első századi, görög nyelvű ekphrasis, amely egy valós vagy fiktív festmény leírását tartalmazza. A festmény értelmét egy dialógus formájában egy idős ember magyarázza el az ifjú vándoroknak. A festmény az életet ábrázolja allegorikus formában: egy magas hegyként, ahol az élet különböző szakaszait falak választják el egymástól. Az élet célja a boldogság elérése, aki a hegy tetején trónol, hozzá kell eljutnia az embernek. A *Tabula Cebetis* szerint a boldogságunk nem mástól függ, csakis önmagunktól, a saját magunkba vetett hitünktől, hogy képesek vagyunk arra, hogy a dolgokról eldöntsük jók-e, rosszak-e, vagy se nem jók, se nem rosszak. Ez utóbbi tény a mű sztoikus voltát erősíti, azonban több filozófiai iskola gondolata is felfedezhető a műben, mint a pythagoreus,² platonikus,³ cinikus (és a kereszténységgel rokon) gondolatiság is felfedezhető a *Tabulában*.

A *Tabula Cebetis* könnyen megfeleltethető a keresztény tanoknak, tanítása számos ponton mutat hasonlóságot a kereszténységgel. Véleményem szerint ez a legfontosabb oka, hogy oly nagy népszerűségnek örvendett a XV. század

¹ A különböző kiadásokhoz lásd S. F. W. Hoffmann (1832), *Lexicon bibliographicum sive index editionum et interpretationum scriptorum Graecorum tum sacrorum tum profanorum. Tomus primus. A-C*, Lipcse. 475–486. Az első latin fordításokat, kommentárokat és kiadásokat Cora E. Lutz szedte össze: Cora E. Lutz (1986), Ps. Cebeus, in *Catalogus Translationum et Commentariorum: Medieval and Renaissance Latin Translations and Commentaries*, Washington.

² R. Joly (1963), *Le tableau de Cebeus et la philosophie religieuse*, Bruxelles.

³ Th. Sinko (1951), De lineamentis platonice in Cebetis Tabula. *Eos* 45 (1951) 3–31.

végétől kezdve az egész XVI. században. Első kommentátorai (Huldrichus Fabri,⁴ Joannes Camers,⁵ Justus Velsius⁶) mind keresztény szempontból értelmezték a művet. Ebbe a sorba illeszkedik Filippus Albericus verses interpretációja is.

Nézzük, hogy mit tudunk erről a műről! Philippus Albericus műve 1507-ben keletkezett, jelen tudásunk szerint saját kézírásával készítette. Ma a British Library-ban őrzött Arundel-kéziratok között a 317-es szám alatt találjuk. 24 fólióból áll a mű, amelyben 6 egész oldalas illusztráció is található, amelyeket egy francia mester készített, Albericus párizsi tartózkodása idején. Látni fogjuk, hogy a költemény nem más, mint ezeknek a képeknek a versbe foglalása. A korábbi kutatások sokkal inkább a képekről és a szimbólumokról szóltak, ami egy allegorikus mű esetében valóban fontos, de érdemes a szöveget is jobban megvizsgálni, hogy lássuk, a szerző mit tartott fontosnak a *Tabula Cebetis*ből.

A kéziratos költemény ajándék volt VII. Henrik angol király számára, ahogy azt a dedikációban olvassuk: „*Ad excelsum potentissimumque Henricum septimum Angliae regem: fratris Philippi Alberici carmen in Tabulam Cebetis carminibus ac picturis intextam.*”⁷ Albericus 1506–1507 között tartózkodott Angliában, mint II. Gyula pápa követe.⁸ Többek között ezzel a költeménnyel akart kedveskedni az angol uralkodónak. A költemény egyértelműen VII. Henriknek szól, az ő jóindulatát kívánja megnyerni, ehhez elmaradhatatlan a dicséret, amelyet a dedikációban és a költemény lezárásában fogalmaz meg Albericus. A mű azt sugallja, hogy a reneszánsz uralkodónak nem csak bátornak, de bölcsnek is kell lennie, s egyszersmind erényesnek is, aminek Henrik kiváló példája. A mű véleményem szerint mintegy királytükörként is olvasható, azonban előadásomnak nem célja ennek az aspektusnak a bemutatása.

⁴ *Cebetis Thebani Philosophi Excellentissimi Tabula, in qua breviter totius vitae humanae ratio, hoc est ingressus, medium et exitus, nec non alia quaedam haud minus iucunda, luculenter, ut pictura indicat, describunt. Cum scholiis per Huldrichum Fabri non inepte marginibus adiectis.* Bécs, 1519.

⁵ *Commentaria in C. Iulii Solini Polyhistora, et Lucii Flori De Romanorum rebus gestis, libros, ac Tabulam Cebetis, omnibus et res ecclesiasticas et civiles administrantibus, sive lucem, sive rerum varietatem doctrinamque spectes, utilissima, Ioanne Camerte autore viro in omni literarum genere praestanti.* Bazel, 1558.

⁶ *Iusti Velsii Hagani, in Ceбетis Thebani Tabulam Commentariorum libri sex, totius Moralis philosophiae Thesaurus. In quibus nonnulla per occasionem tum de studiorum, artium et scientiarum abusu et corruptela: tum contra ea, quae nostra hac aetate in religione exorta sunt falsa et absurda dogmata, ad catholicae et orthodoxae veritatis propugnationem et defensionem, passim disseruntur.* Lyon, 1551.

⁷ Filippo Alberici, *Tabula Cebetis* f. 1r.

⁸ S. Sider (1990), „Interwoven with poems and picture” A protoemblematic Latin translations of the *Tabula Cebetis*, in Bernard Scholz, Michael Bath, David Weston (ed.), *The European emblem. Selected papers from the Glasgow conference 11–14 August, 1987.* Leiden–New York–Köbenhavn–Köln, Brill. 5.

Hogyha alaposabban megvizsgáljuk a mű felépítését, akkor a következőket láthatjuk: a hat képet megelőzi egy pár soros *argumentum*, amely prózában mondja el, miről szól a kép, majd az illusztrációt követően olvashatjuk magát a hexameteres költeményt.

Hat különböző szakaszra oszthatjuk fel tehát a művet. Ahogy haladunk előre egyre inkább elrugaszkozik a költemény a *Tabula Cebetis* szövegétől, sokkal inkább a képek leírása válik hangsúlyossá. Az első három szakasról elmondható, hogy többé-kevésbé követi a *Tabulában* leírtakat, nem tér el nagyban tőle. Ez a három szakasz nagyjából a mű első 11 caputját foglalja magába. A negyedik szakasztól kezdve a szöveg és vele együtt az illusztrációk is kevésbé emlékeztetnek a *Tabula Cebetisre*. A negyedik szakasz foglalja magába az eredeti mű azon részét, ahol a Hamis Nevelésről (*Pseudopaideia*) és követőiről esik szó. A görög eredetiben a szabad művészetek és néhány filozófus szekta képviselői tartoznak a Hamis Nevelés követői közé, Albericus költeményében csak a hamis költő (*falsus poeta*), a hazug asztronómus (*mendax astronomus*) és a szofista (*sophista nugator*) jelenik meg. Ezt követően különül el végképp a *Tabula Cebetis* és Albericus költeménye. Míg az eredeti műben innen a Boldogsághoz visz az út a hegy tetejére, mindenféle nehézségek közepette, itt viszont az Erényhez jut el az ember, természetesen sok nehézséget legyőzve. Az ötödik szakaszban sorolja fel a költő mindazokat, akik segítik az embert az Erényhez való eljutásban: *Promissio*, *Spes*, *Constantia*, *Solertia*, *Voluptas* és legvégül a meztelen Igazság (*Veritas*). A *Tabula Cebetis*-ben, mielőtt még a Boldogsághoz érne az ember, eljut az Igazi Neveléshez, aki megtisztítja a bűnöktől, amelyek még maradtak benne, majd továbbküldi az erényekhez és végül azok édesanyjához a Boldogsághoz. Látható, hogy ez a mozzanat teljes mértékben hiányzik Albericus költeményéből, pedig az értelmezés szempontjából nagyon fontos része a műnek. A hatodik szakasz pedig már egy teljesen másfajta – a *Tabula Cebetis*től nagyban eltérő – befejezést ad a költeménynek. Az ember eljut az Erényhez, akinek négy kísérője van: *Studium*, *Mars*, *Aeternitas* és *Gloria*. Ezek pontosan azok az erények és tulajdonságok, amelyekre egy jó királynak szüksége van. És pontosan ezek azok a dolgok, amelyekre nincs szüksége az embernek, ha el akarja érni a boldogságot a *Tabula Cebetis* szerint. Mindez azt bizonyítja, hogy a *Tabula Cebetis* csak egy kiindulási alap volt Albericus számára, hogy bemutassa, mi tesz naggyá egy uralkodót. Az utolsó sorokban kéri Henriket, hogy fogadja meg a leírtakat, és akkor, erényektől övezve, méltó uralkodója lesz népének. Philippus Albericus műve a *Tabula Cebetis* első 24 caputját használta fel, mellőzve a hátralévő 17-et, amely szintén nagyon fontos az eredeti mű allegóriáinak megértéséhez, például, hogy mit parancsol a *Daimón* az embereknek, mielőtt belépnek az Életbe, vagy azt, hogy mi a *Fortuna* szerepe. Mi az, amit a Hamis Nevelésből hasznosíthat az ember. Semmi utalást nem tesz

a mű végi szókratikus⁹ dialógusra, amelyben bizonyítják, hogy a dolgok, mint az élet, halál, betegség, egészség, gazdagság, se nem jók, se nem rosszak, utalva ezzel a dolgok semleges voltának sztoikus elgondolására.

Mindezek fényében felvetődött bennem a költemény tanulmányozása közben, hogy Albericus talán nem is ismerte az eredeti művet, hanem a rendelkezésére álló illusztrációkat foglalta versbe. Kérdéses az is, hogy ha ismerte, akkor vajon a görög eredetiből dolgozott, esetleg valamely fordításból? Valószínűnek látszik, hogy Albericus ismerte a *Tabula Cebetis*, a mű elejét bizonyosan. Ezt a következő szövegpárhuzam világítja meg:

„*O quoties docto pendens narrantis ab ore / Mirabar, Samiique ille senis mandata ferebat, / Scriptaque Parmenidis pallenti tradita turbae.*”¹⁰

„ἀλλὰ ξένος τις πάλαι ποτεᾶφίκετο δεῦρο, ἀνὴρ ἔμφρων καὶ δεινὸς περὶ σοφίαν, λόγῳ τε καὶ ἔργῳ Πυθαγόρειόν τινα καὶ Παρμενίδειον ἔζηλωκὸς βίον, ὃς τό τε ἱερὸν τοῦτο καὶ τὴν γραφὴν ἀνέθηκε τῷ Κρόνῳ.”¹¹

A *Tabula Cebetis* szerint a festmény adományozója Pythagoras és Parmenidész életmódját követte. Ennek a továbbiakban nincsen semmilyen szerepe, ezért is érdekes, hogy a költeményben is olvashatjuk ezt a két nevet, ami bizonyítja, hogy ezen a ponton Albericus használta a *Tabula Cebetis*.

A *Tabula Cebetis*ben a festményt magyarázó idős ember a festmény mondanivalóját a szfinx rejtvényéhez hasonlítja: ha nem érti meg az ember, akkor a szfinx elpusztítja, ha viszont megérti, akkor a szfinx pusztul el. Végző következtetésként kimondja, hogy a szfinx maga a tudatlanság.¹² Albericus is megemlíti költeményében a szfinxet, néhány sorban kifejtve az ismert mítoszt. Ám a hozzá kapcsolódó magyarázat elmarad. Mindez arra bizonyíték, hogy olvasta a művet, de csak a szimbólumok szintjén használta fel.

A második szakaszhoz írt *argumentum* is tartalmaz olyan elemeket, amelyekből szintén arra következtethetünk, hogy Albericus ismerte a művet. Megemlíti benne a Daimónt (*Genius*), aki instruálja az életbe lépőket, hogy mit kell tenniük. A Csalás (*Apaté*) allegóriájának leírása, a *Tabula Cebetis* szövegéhez nagyon hasonló:

⁹ *Tab. Ceb.* 36–41.

¹⁰ Filippo Alberici, *Tabula Cebetis* f. 4v.

¹¹ *Tab. Ceb.* 2,2.

¹² *Tab. Ceb.* 3,2.

„*Verum Deceptio erroris poculum unicuique porrigit // assumendum. Alii plus, minus alii degustant.*”¹³

„Πότερον ὄν πάντες πίνουσι τὸν πλάνον ἢ οὐ; Πάντες πίνουσιν, ἔφη, **ἀλλ’ οἱ μὲν πλεῖον, οἱ δὲ ἥττον.**”¹⁴

A Csalás belecsepegteti az életbe lépőkbe saját erejét, amely tévelygés és tudatlanság. Fontos pont, hogy mindenkibe csepegtet, valakibe többet, másokba kevesebbet. Ezt a tényt fontosnak tartja megemlíteni Albericus, ami szintén az eredeti szöveg ismeretét jelzi. A mű későbbi szakaszaiban már alig lelhető fel hasonlóság az eredeti mű és Albericus költeménye között, hiszen a két történet lényegesen eltér egymástól. Összességében kijelenthető, hogy eme interpretáció megalkotásához Albericus olvasta és felhasználta a *Tabula Cebetis*, de csakis, mint jól csengő alapot, hogy egyfajta *via virtutis* mutasson be.

Felvetődik a kérdés, hogy vajon a görög eredetiből dolgozott, vagy valamelyik korai latin fordítást ismerte. Véleményem szerint nagyobb az esély arra, hogy latin fordításból dolgozott, amelyet a költeményben is felsorolt allegóriák megnevezésével lehet bizonyítani. Ebből az is kiderül, hogy melyik fordítás szolgálhatott mintaképpen. Két fordítás volt ismert a mű elkészülése idején: Ludovicus Odaxiusé (ez volt az első és a jelentősebb, későbbi kommentárok alapja) és Aldus Manutiusé, aki a görög szöveg egyik első kiadója volt. Az allegóriák vizsgálata során kiderült, hogy a kevéssé ismert Aldus Manutius-féle fordításból dolgozhatott Albericus. Ez látható onnan is, hogy a Csalás allegóriáját Deceptio-nak írja, szemben Odaxius Suadela fordításával. Természetesen ennyiből nem lehet biztosan megállapítani, hogy ezt a verziót használta, ám nincs több olyan allegória a költeményben, amely összehasonlítása alapot nyújthatna. (A *Fortuna* vagy *Genius* nevek minden fordításban ugyanazok, így ott nem határozható meg az eredet). Ez is azt bizonyítja, hogy nincs szoros kapcsolat a két alkotás között.

Maradjunk továbbra is az allegóriáknál! Nézzük meg, hogy *Tabula Cebetis* fontos allegóriáit miként ábrázolja Albericus! Első körben nézzük a *Daimón* ábrázolásának hasonlóságait és különbségeit:

„ὁ δὲ γέρων ὁ ἄνω ἐστηκὼς ἔχων χάρτην τινὰ ἐν τῇ χειρὶ καὶ τῇ ἐτέρᾳ ὡς τερᾶ δεικνύων τι, οὗτος Δαίμων καλεῖται· προστάττει δὲ τοῖς εἰσπορευομένοις, τί δεῖ αὐτοὺς ποιεῖν, ὡς ἂν εἰσέλθωσιν εἰς τὸν

¹³ Filippo Alberici, *Tabula Cebetis* f. 6r.

¹⁴ *Tab. Ceb.* 5,3–6,1.

βίον· δεικνύει δὲ ποίαν ὁδὸν αὐτοὺς δεῖ βαδίζειν, εἰ μέλλουσι σωῆσθαι ἐν τῷ Βίῳ.”¹⁵

„*Faucibus hic primis residens, cui candida vultum // Barba polit, Deus est, Genium quem nomine dicunt. // Remigium hic populi celeres venientis ad annos // Dirigit et tutos possint qua ducere gressus // Quaque ruant salebris defessi et cespite monstrat.*”¹⁶

Ha összevetjük a két idézetet, láthatjuk, hogy a Daimónt mindkét szöveg idős embernek mondja. A görög eredeti szerint egyik kezében lapot tart, a másikkal pedig valamit mutat. Ez hiányzik Albericus leírásából. Tovább nézve az eredetit azt olvassuk, hogy a Daimón megparancsolja az életbe lépőknek, hogy merre és milyen úton haladjanak, ha boldogulni akarnak az életben. Ezt a részt viszont jól adja vissza Albericus, szintén az irányításra és a biztos léptekre helyezi a hangsúlyt.

Fontos figura mind a *Tabula Cebeisben*, mind Albericus költeményében a *Fortuna*. A két ábrázolás nagyon hasonló: gömb alakú kövön álló, vak, süket és őrzőgő nőként van ábrázolva. A költemény jól követi a *Tabula* azon megfogalmazását, hogy a Fortuna egyeseknek adományoz valamit, majd ugyanúgy el is veszi azt és másoknak továbbadja. A *Tabulában* azt olvassuk, hogy nagy tömeg veszi körül, akik közül egyesek örvendenek, míg mások lehajtott fejjel búsulnak.¹⁷ Ugyanezt olvashatjuk Albericus költeményében is: „*Turba (vides) passi circumstat plurima. Cunctus // Non eadem facies. Gemit is, laetatur et ille.*”¹⁸ A Fortuna-ábrázolás lezárásában pedig a *Tabula* azon gondolatát fedezhetjük fel, hogy ne bízzunk a Fortunában, és ne higgyük, hogy a tőle kapott ajándékok szilárdak és tartósak, hiszen bármikor elveheti tőlünk. Ezt Albericus így fogalmazza meg: „*Vos igitur servate animo mea dicta, neque ultra // Credite Fortunae spondenti fata cachino.*”¹⁹ Látható tehát, hogy a Fortuna ábrázolásában egészen közel áll az eredeti mű és interpretációja.

A keresztény szempontú értelmezés egyik kulcsfigurája Bűnbánat (*Metanoia*) allegóriája, akinek Albericus értelmezésében is fontos szerep jut, vagyis ez az allegória a költeményben is betölti a *Tabula Cebeisben* felvázolt szerepét. A *Metanoia*²⁰ az élet fordulópontján áll: ha az ember elfogadja az általa

¹⁵ *Tab. Ceb.* 4,3

¹⁶ Filippo Alberici, *Tabula Cebeis* f. 7r.

¹⁷ *Tab. Ceb.* 8,1–2.

¹⁸ Filippo Alberici, *Tabula Cebeis* f. 9v.

¹⁹ Filippo Alberici, *Tabula Cebeis* f. 10r.

²⁰ *Tab. Ceb.* 10,4.: „εἴτα ἐνταῦθα πάλιν εἰς τὸν ἕτερον οἶκον ῥίπτεται, εἰς τὴν Κακοδαιμονίαν, καὶ ὧδε τὸν λοιπὸν βίον καταστρέφει ἐν πάσῃ κακοδαιμονίᾳ, ἂν μὴ ἡ Μετάνοια αὐτῷ ἐπιτύχη ἐκ προαιρέσεως συφαντήσασα.”

kínált segítséget, akkor megmenekül a bűnöktől, elindul a megtisztulás folyamata és végül eléri a Boldogságot. Ugyanígy a bűnbánat előzi meg a keresztséget is, amely szintén egy jobb élet kezdete.²¹

Albericus így jellemzi a Bűnbánatot:

„*Est dea fraxinea quam prospicis hostia virga // Propulsare domus, crebroque instant tumultu, // Illa est quae caelo miseris ab inanibus auris // Erriguit, et veros cogit sub pectore sensus. // Nam prius epoto primi sub limine septi // Errone, in vasto sese disiuncta [per]errat // Mens scelerum nemore, et caelestibus exulat oris. // **Haec medicam largitur opem, divinaque spargit // Lumina** percaecis procul expellentia noctes. // Criminis admissi et quondam mens conscia turpis // Continuo sese agnoscit, pertesaque mores // Praeteritos superest quod temporis ordinat astris.*”²²

Fontos hangsúlyozni a *Paenitentia* gyógyító-tisztító erejét, amellyel kiveti az emberből mindazt a tévelygést, amit a Csalásnál kapott. Hangsúlyozza a fordulópont voltát is: a *mens* eddig a gonosztettek és bűnök tudatában élt, ám ráismer önmagára és rátér a helyes útra. A keresztény szempontú értelmezést nem csak ez segíti, hanem maga a képi ábrázolása is: A Bűnbánatot szimbolizáló asszony egy templom kapuján kopogtat a botjával.

Mivel a képek fontosak a mű értelmezése folytán, hiszen lényegében az illusztrációk versbe szedett leírását olvashatjuk, szükséges néhány szót szólni róluk. Hat illusztráció található a műben, amely hat szakaszra osztja azt. Az illusztrációkat a kék, az arany és a piros szín dominálja. A megszemélyesített allegóriákat a képek készítője felcímkézte, ezek a címkék a szöveg mellett is feltűnnek, hogy tudjuk, épp melyik allegóriát magyarázza Albericus. Egészen egyedi és szerteágazó az illusztrációk szimbolikája, amelyeket Sandra Sider szedett össze 1990-es tanulmányában.²³ Külön kiemeli a keresztény szimbólumokat, amelyek tovább erősítik a *Tabula Cebetis* keresztény szempontú interpretációját. Ilyen például az első kép bal alsó sarkában található fákllya és mögötte a bárány és az ökör, mint Krisztus szimbólumai, vagy a már említett templom a bűnbánat ábrázolása mellett. Az utolsó képen látjuk a *hortus conclusus*, ahol maga az Erény is trónol, mellette *Aeternitas* és *Gloria* található. A trónon ülő Erény felett pálma és babérág látható, mindkettő a győzelem szimbóluma, hiszen az Erényhez eljutás komoly küzdelem. A *Tabula Cebetis*ben is megjelenik a győzelem egy másik szimbóluma, a koszorú, hiszen ott is a Boldogsághoz való eljutás a nagy küzdelem, nagy ne-

²¹ Mk. 1,4.: „ἐγένετο Ἰωάννης [ὁ] βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ κηρύσσειν βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.”

²² Filippo Alberici, *Tabula Cebetis* f. 12v.

²³ Sider 1990:5–7.

hézsegeket kell legyőznie az embernek. Ebből is látható, hogy hiába más az eredeti mű és interpretációjának mondanivalója, szimbolikája azonban közel áll egymáshoz.

Összességében elmondható, hogy Philippus Albericus, *Tabula Cebetis* című illusztrált kézírata érdekesítő és további kutatásokat igénylő alkotás, amely a *Tabula* szöveghagyományának vizsgálatakor sajnos nem vehető figyelembe. Nagyszerű bizonyossága azonban a *Tabula Cebetis* korabeli népszerűségének és bizonyítéka a széleskörű felhasználhatóságának, hogy az éppen aktuális cél érdekében interpretálták. Albericus művének vizsgálata adja a kiindulópontot a további kutatásaimhoz, amelyben a *Tabula Cebetis* XV–XVI. századi kézíratos hagyományát kívánom vizsgálni.